

АВТНОМІЯ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Закон України від 01 липня 2014 року № 1556–VII "Про вищу освіту", що вступив у силу 6 вересня того ж року, надає вищому навчальному закладу повну автономію, тобто самостійність, незалежність, відповідальність у прийнятті рішень у встановлених ним межах.

Згідно із Законом України "Про вищу освіту" ВНЗ отримали право самостійно вирішувати питання щодо: розвитку академічних свобод учасників освітнього процесу; порядку організації освітнього процесу; визначення тематики та структури проведення наукових досліджень; здійснення внутрішнього управління; економічної та іншої діяльності; самостійного добору і розстановки кадрів тощо, що, на нашу думку, позитивно впливатиме на якість вищої освіти.

У статті наведено деякі коментарі щодо окремих аспектів реалізації наведених вище положень.

Ключові слова: Закон України "Про вищу освіту", автономія вищого навчального закладу, академічна свобода, форми навчання у вищих навчальних закладах, учасники освітнього процесу, здобувачі вищої освіти, науково-педагогічний працівник, педагогічний працівник, науковий працівник, рівень наукової та професійної активності науково-педагогічного (наукового) працівника.

Закон України від 01 липня 2014 року № 1556–VII "Про вищу освіту", основні положення якого вступили в силу з 6 вересня того ж року, надає вищому навчальному закладу – повну самостійність, незалежність, відповідальність у прийнятті рішень у встановлених ним межах, і називає цей процес автономією вищого навчального закладу. А від так, вищий навчальний заклад отримав право вирішувати питання, які стосуються:

- розвитку академічних свобод учасників освітнього процесу;
- порядку організації освітнього процесу;
- визначення тематики та структури проведення наукових досліджень;
- здійснення внутрішнього управління;
- економічної та іншої діяльності;
- самостійного добору і розстановки кадрів тощо, що, на нашу думку, позитивно впливатиме на якість вищої освіти.

Згідно даного Закону, академічна свобода передбачає самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, які є основними складовими професійної діяльності її учасників, що реалізується з урахуванням деяких обмежень, встановлених законом.

Провадження професійної діяльності учасниками освітнього процесу вищого навчального закладу, який являє собою інтелектуальну, творчу діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться через систему науково-методичних і педагогічних заходів, здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та спрямовується на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

Керуючись такими принципами, вищий навчальний заклад розроблює відповідно до законодавства, а його вчена рада затверджує Положення про організацію освітнього процесу.

У вищих навчальних закладах України мовою викладання навчальних дисциплін є, звичайно, державна мова. Однак, з метою створення сприятливих умов для міжнародної академічної мобільності, яка передбачає надання можливості учасникам освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами, вищий навчальний заклад має право прийняти рішення про викладання англійською та/або іншими іноземними мовами (перелік іноземних мов, якими здійснюється викладання навчальних дисциплін, визначається вищим

навчальним закладом), однієї чи кількох дисциплін, забезпечивши при цьому знання здобувачами вищої освіти відповідної дисципліни державною мовою [1].

Відповідно до Загальноєвропейської рекомендації з мовної освіти науково–педагогічні (педагогічні) працівники, які забезпечують провадження освітньої діяльності іншою, крім української та російської, мовою, повинні мати сертифікат з мовної освіти (на рівні не нижче B2) або кваліфікаційні документи, пов'язані з використанням іноземної мови [2].

Вищі навчальні заклади для іноземних громадян, осіб без громадянства, які бажають здобувати вищу освіту за кошти фізичних або юридичних осіб, створюють умови і забезпечують вивчення такими особами державної мови як окремої навчальної дисципліни. Для таких осіб утворюються окремі групи або розробляються індивідуальні програми.

У статтях 49, 50 Закон визначає форми навчання у вищих навчальних закладах: очна (денна, вечірня), заочна (дистанційна), або їх поєднання; форми організації освітнього процесу: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи та види навчальних занять: лекції, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація.

Однак, вищий навчальний заклад не зобов'язаний обмежуватися названими формами та видами, він має право встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять, що зрозуміло, перш за все, здійснюється для підвищення ефективності освітнього процесу.

Не викликає сумніву твердження, що якість вищої освіти безпосередньо залежить від складу учасників освітнього процесу, які взаємодіють у вищих навчальних закладах.

Учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах, Закон України "Про вищу освіту" 2014 року визначає, перш за все, осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, а саме: здобувачів вищої освіти та інших осіб.

Як відомо, особу, яку зараховано до вищого навчального закладу з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра, називають студентом, а особу, яку в установленому порядку зараховано до вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання), військового інституту як підрозділу вищого навчального закладу і яка навчається з метою здобуття вищої освіти за певним ступенем та якій присвоєно військове звання рядового, сержантського і старшинського складу або спеціальне звання рядового, молодшого начальницького складу або таке звання вона мала під час вступу на навчання – курсантом.

У вищих військових навчальних закладах (вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання) здобувачі вищої освіти мають статус слухача, оскільки, це особи, які мають військове звання офіцерського складу або відповідне спеціальне звання середнього чи старшого начальницького складу.

Цікаво, що статус курсанта може надаватися окремим категоріям осіб, які навчаються у невійськових вищих навчальних закладах, проте, лише у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

До здобувачів вищої освіти відносяться також особи, які зараховані до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора філософії (аспіранти, ад'юнкти) та доктора наук (докторанти).

До інших осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, належать п'ять категорій:

1) слухач – особа, яка навчається на підготовчому відділенні вищого навчального закладу, або особа, яка отримує додаткові чи окремі освітні послуги, у тому числі за програмами післядипломної освіти;

2) асистент–стажист – особа, яка має вищу освіту ступеня магістра, навчається в асистентурі–стажуванні вищого навчального закладу за мистецькими спеціальностями з метою вдосконалення творчої майстерності;

3) інтерн – особа, яка має ступінь магістра медичного або фармацевтичного спрямування і навчається з метою отримання кваліфікації лікаря або провізора певної спеціальності відповідно до переліку лікарських або провізорських спеціальностей інтернатури;

4) лікар–резидент – особа, яка має ступінь магістра медичного спрямування, навчається виключно на відповідних клінічних кафедрах з метою отримання кваліфікації лікаря певної спеціальності відповідно до переліку спеціальностей резидентури;

5) клінічний ординатор – особа, яка має ступінь магістра медичного спрямування та кваліфікацію лікаря певної спеціальності відповідно до переліку лікарських спеціальностей і навчається з метою поглиблення професійних знань, підвищення рівня компетентності лікаря–спеціаліста [1]. Три останні категорії осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, стосуються медичних ВНЗ.

Крім осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, якість вищої освіти залежить від складу учасників освітнього процесу, які викладають навчальні дисципліни, організовують практичну підготовку та проводять атестацію здобувачів вищої освіти.

Згідно статей 52, 53 Закону "Про вищу освіту", учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах є наукові, науково-педагогічні, педагогічні та інші працівники; фахівці-практики. До провадження освітньої діяльності у вищих навчальних закладах можуть залучатися також і роботодавці.

Науково-педагогічні, педагогічні та наукові працівники вищих навчальних закладів – це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять:

– науково-педагогічні працівники – навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність;

– педагогічні працівники – навчальну, методичну та організаційну діяльність;

– наукові працівники – професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та мають відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання.

Постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 "Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти" затверджені Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти, згідно яких до кадрового забезпечення освітнього процесу висуваються суттєві вимоги (додаток 12 до Ліцензійних умов).

Так, вимоги до значення показника (нормативу) за рівнями вищої освіти визначають, що:

– при підготовці фахівців на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях – 50 відсотків лекцій (мінімальний відсоток визначеної навчальним планом кількості годин) проводять науково-педагогічні працівники за основним місцем роботи, які мають науковий ступінь та/або вчене звання відповідної спеціальності;

– при підготовці фахівців на першому (бакалаврському) рівні – 10 відсотків лекцій проводять науково-педагогічні працівники за основним місцем роботи, які мають науковий ступінь доктора наук або вчене звання професора, а на другому (магістерському) рівні – 25 відсотків.

Проведення 15-ти відсотків лекцій з навчальних дисциплін, що забезпечують формування професійних компетентностей на другому рівні вищої освіти, здійснюється науково-педагогічними (науковими) працівниками, які є визнаними професіоналами з досвідом дослідницької, управлінської, інноваційної або творчої роботи за фахом, 10-ти відсотків лекцій з навчальних дисциплін, що забезпечують формування професійних компетентностей на першому рівні вищої освіти, здійснюється науково-педагогічними (науковими) працівниками, які є визнаними професіоналами з досвідом практичної роботи за фахом.

До проведення лекцій, практичних, семінарських та лабораторних занять, здійснення наукового керівництва курсовими, дипломними роботами (проектами), дисертаційними дослідженнями науково-педагогічними (науковими) працівниками, мають залучатись лише працівники, рівень наукової та професійної активності кожного з яких засвідчується виконанням за останні п'ять років не менше трьох умов, зазначених у Ліцензійних умовах із дев'ятнадцяти можливих. Наприклад:

– наявність наукової публікації у періодичному виданні, яке включено до наукометричних баз, зокрема Scopus або Web of Science Core Collection, рекомендованих МОН;

– наявність наукових публікацій у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, та/або авторських свідоцтв, та/або патентів загальною кількістю п'ять досягнень;

– наявність виданого підручника чи навчального посібника, що рекомендований МОН, іншим центральним органом виконавчої влади або вченою радою закладу освіти, або монографії тощо.

Певні новації прослідковуються при визначенні відповідності спеціальності викладача навчальній дисципліні, а саме, вона визначається відповідністю його спеціальності згідно з документами про вищу освіту або про науковий ступінь, або про вчене звання або науковою спеціальністю, або досвідом практичної роботи за відповідним фахом не менше п'яти років, або проходженням відповідного науково-педагогічного стажування тривалістю не менше шести місяців та наявністю трьох одноосібних публікацій з цієї навчальної дисципліни у рецензованих закордонних або фахових наукових виданнях України, або виданого підручника чи навчального посібника з цієї навчальної дисципліни згідно з вимогами МОН.

Для того щоб, до докторів наук прирівняти науково-педагогічних працівників з науковим ступенем доктора філософії (кандидата наук), необхідно щоб кожний з них мав п'ять статей у періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз, зокрема Scopus або Web of Science Core Collection, рекомендованих МОН. Така вимога є абсолютною новацією для вітчизняної педагогічної практики.

До затвердження нових Ліцензійних умов, при оцінці наукових та педагогічних здобутків і досягнень викладачів, ми раніше не використовували такі характеристики, як:

- визнаний професіонал з досвідом дослідницької роботи за фахом;
- визнаний професіонал з досвідом управлінської роботи за фахом;
- визнаний професіонал з досвідом інноваційної роботи за фахом;
- визнаний професіонал з досвідом творчої роботи за фахом;
- визнаний професіонал з досвідом практичної роботи за фахом.

Обґрунтування сукупності вимог, які висувуються до кожної категорії науково-педагогічних працівників, подано у Постанові Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 "Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти".

Зокрема, визнаним професіоналом з досвідом дослідницької роботи за фахом вважається науково-педагогічний (науковий) працівник, який має не менше десяти років стажу наукової роботи на посадах, що відповідають або є спорідненими за змістом відповідній навчальній дисципліні.

Визнаним професіоналом з досвідом управлінської роботи за фахом вважається науково-педагогічний (науковий) працівник, який має не менше десяти років стажу роботи на посадах керівників (заступників керівників) підприємств (організацій та установ), їх підрозділів, які передбачають безпосереднє керівництво працівниками, які виконують роботу за професіями, що відповідають або є спорідненими за змістом відповідній навчальній дисципліні.

Визнаним професіоналом з досвідом інноваційної роботи за фахом вважається науково-педагогічний (науковий) працівник, який має не менше десяти років стажу роботи, спрямованої на створення об'єктів права інтелектуальної власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків, компонувань (топографій) інтегральних мікросхем, раціоналізаторських пропозицій, сортів рослин, порід тварин, наукових відкриттів, комп'ютерних програм, компіляції даних (баз даних), їх використання і комерціалізацію.

Визнаним професіоналом з досвідом творчої роботи за фахом вважається науково-педагогічний (науковий) працівник, який має не менше десяти років стажу роботи, спрямованої на створення об'єктів права інтелектуальної власності (літературний твір, переклад літературного твору, твори живопису, декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, скульптурний, графічний, фотографічний твір, твір дизайну, музичний твір, аудіо- та відеотвори, передачі (програми) організацій мовлення, медіатвір, сценічна постановка, кінотвір, анімаційний твір, аранжування твору, рекламний твір), їх використання і комерціалізацію.

Визнаним професіоналом з досвідом практичної роботи за фахом вважається науково-педагогічний (педагогічний) працівник, який має не менше десяти років стажу трудової діяльності за основним місцем роботи за професіями, що відповідають або є спорідненими за змістом відповідній навчальній дисципліні. До цього стажу включається також робота на посадах керівників (заступників керівників) підприємств (організацій та установ), їх підрозділів, яка передбачає безпосереднє керівництво працівниками, які виконують роботу за професіями, що відповідають або є спорідненими за змістом відповідній навчальній дисципліні [2].

Отже, всебічний аналіз положень Закону України від 01 липня 2014 року № 1556-VII "Про вищу освіту", Постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 "Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти", науково-практичного коментаря до Закону України "Про вищу освіту", підготовленого колективом під керівництвом А. Молдавана стосовно питань діяльності вищого навчального закладу в сучасних умовах, дозволяє дійти висновку, що повна самостійність, незалежність, відповідальність у прийнятті рішень, яка проявляється у розвитку академічних свобод учасників освітнього процесу; проведенні наукових досліджень; здійсненні внутрішнього управління ефективно впливає на організацію освітнього процесу та забезпечення якості вищої освіти.

Використані джерела

1. Закон України "Про вищу освіту" // Відомості Верховної Ради України від 19.09.2014, / № 37–38 /, стор. 2716, стаття 2004 у редакції від 09 серпня 2016 року.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 "Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти".
3. Науково-практичний коментар Закону України "Про вищу освіту": [А.В. Молдаван та ін.]. – К.: "Центр учбової літератури", 2015. – 365 с.

UNIVERSITY AUTONOMY AS A FACTOR OF ENSURING THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION

Law of Ukraine #1556–VII "On education" adopted on July 1, 2014 (came into force on September 6, 2014) endow the higher educational institution the full autonomy, independence, responsibility in making decisions in accordance with its borders, and defines this process as the autonomy of higher education.

According to the Law of Ukraine "On Higher Education" Universities have the right to independently decide on:

- the development of academic freedoms of the members of educational process;*
- the order of the educational process organization;*
- determination of subject and structure of the researches;*
- the realization of corporate governance;*
- economic and other activities;*
- self-selection and placement of the personnel that, in our view, will positively impact on the quality of higher education.*

The article raised the question of teaching language in universities. After all, in order to create favorable conditions for international academic mobility, which provides opportunities to participants of the educational process to learn, to teach, to train or conduct research activities in another institution of higher education (academic institution) in Ukraine or abroad, higher education institution may adopt decisions about teaching English and / or other foreign languages (for foreign languages, which is made of teaching, determined by a higher education institution), one or more disciplines, providing applicants with knowledge of the discipline of higher education in the state language.

The article raised the question of teaching language in universities. Higher education institution has the right to decide on the teaching one or more subjects in English and/or other foreign languages (the list of foreign languages, which are used in teaching process, is determined by a higher education institution) if the knowledge of discipline in official language by the students is provided. This will create favorable conditions for international academic mobility –

learning, teaching, training or carrying out the research activities in another institution of higher education (academic institution) in Ukraine or abroad.

The list of participants of the educational process – people who study in higher education institutions, namely higher education applicants and others is provided.

The differences between research and educational workers, educational specialist and researchers of higher education are described. The requirements for the level of the scientific and professional activities in accordance with Annex 12 of the license conditions of educational activities of educational institutions under the Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine from December 30, 2015 #1187 "On approval of licensing conditions for educational activities of educational institutions" are described.

Key words: *Law of Ukraine "On education", the university autonomy, academic freedom, forms of teaching in higher education, the participants of the educational process, applicants of higher education, research and educational worker, educational specialist, researcher, the level of scientific and professional activity of scientific and pedagogical (scientific) employee.*

Стаття надійшла до редакції 25.12.2016 р.